

ΜΕΡΟΣ Γ΄ : ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΣ – Η ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ

1. Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στον θάνατο της Θεοδώρας. Θα εξετάσουμε τα αίτια και τις συνθήκες που οδήγησαν στην «κοπή του νήματος» της σύντομης σχετικά ζωής της, αλλά και θα αποφανθούμε εάν η αυτοκράτειρα πρόλαβε τελικά να πραγματοποιήσει, έστω και μερικά μόνο, από τόσα σεβαστά της οράματα.

2. Βασική πηγή

Προκόπιος



Ο Προκόπιος, όχι μόνο στην *Απόκρυφη Ιστορία*, αλλά και σε άλλα βιβλία του όλου έργου του για τη Θεοδώρα και τον Ιουστινιανό, αναφέρεται σχεδόν «επιγραμματικά» στο θάνατο της αυτοκράτειρας.¹ Ίσως, όπως άλλωστε φαίνεται και στα κείμενά του, οτιδήποτε μεμπτό και ανίερο είχε να της αποδώσει το έκανε και σε μεγάλο μάλιστα βαθμό. Γι αυτό, μια και δεν έχει να της προσάψει τίποτε άλλο σχετικά με τις τελευταίες ημέρες της ζωής της, ο Προκόπιος σιωπά.²

3. Σύγχρονοι βυζαντινολόγοι – Ιστορικοί συγγραφείς – Μυθιστοριογράφοι

3.1 C. Diehl

¹βλ. Προκοπίου, *Απόκρυφη Ιστορία*, αρχ. κείμ., τόμ. VI, κεφ. V, πργφ. 27, σσ. 62-64, πρβλ. τόμ. I, κεφ. XXX, πργφ. 49, πρβλ. τόμ. IV, κεφ. XX, πργφ. 4, πρβλ. τόμ. VII, κεφ. XXX, πργφ. 40.

²Haury, *Procopiana*, Augsburg, 1891, σ. 212.

Αντίθετα με τον λακωνικό Προκόπιο, ο C. Diehl αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο και μια λεπτομερή, «ευσεβή» περιγραφή για το θάνατο της Θεοδώρας.³ Αρχικά, ο βυζαντινολόγος μας πληροφορεί ότι η αυτοκράτειρα έχασε τη μάχη με τον θάνατο την 29^η, περίπου, Ιουνίου του 548 μ. Χ. και εξ αιτίας της «επάρατης» νόσου του καρκίνου. Κατόπιν, ο C. Diehl, αναφερόμενος στο «τυπικό», μας αναφέρει πως το «ολόχρυσο φορητό κρεβάτι με το μυρωμένο σώμα της αυγούστας» είχε εκτεθεί στο «τρικλίνιον» του «Ιερού Παλατίου». Εκεί σε μια επιβλητική λιτανεία, ο πατριάρχης, ο πάπας, ο πολυπληθής κλήρος, η σύγκλητος, οι αξιωματούχοι, η ακολουθία της αυτοκράτειρας καθώς και πλήθος υπαλλήλων και λαού, πέρασαν μπροστά από τη «γαλήνια» κοιμωμένη αυτοκράτειρα και της απέδωσαν τον ύστατο φόρο τιμής. Όσο για τον Ιουστινιανό, ο C. Diehl δεν παραλείπει να περιγράψει τη θλίψη και την οδύνη του μονάρχη ο οποίος, εναποθέτοντας δίπλα στην προσφιλή του σύζυγο μια ολόκληρη «χρυσοστολή» από πολύτιμα φορέματα και τιμαλφή της, έπειτα, με δάκρυα στα μάτια την αποχαιρέτησε για τελευταία φορά.⁴ Στη συνέχεια, με τα καθιερωμένα λόγια του «μεγάλου άρχοντα των τελετών», «έξελθε βασίλισσα! Ο Βασιλεύς των βασιλέων, ο Κύριος των κυρίων σε καλεί», ο αυτοκράτορας ηγήθηκε της πομπής, που ενωμένη με το μαυροντυμένο πλήθος και κάτω από τους γόους των γυναικών, κατευθύνθηκε προς τον ναό των Αγίων Αποστόλων και την ύστατη κατοικία της Θεοδώρας.⁵ Τελικά, μέσα σε μια μεγάλη σαρκοφάγο που η ίδια η μονάρχισσα είχε προετοιμάσει και με τη φράση του τελετάρχη: «είσελθε εις την ανάπαυσή σου, βασίλισσα· ο Βασιλεύς των βασιλέων, ο Κύριος των κυρίων σε καλεί», τοποθετήθηκε η σωρός της «Δέσποινας» του βυζαντινού λαού.⁶

Ο C. Diehl ισχυρίζεται πως αμέσως μετά την εξαγγελία του θανάτου της Θεοδώρας τα «πνέυματα οξύνθηκαν», κάτι που, προσωπικά πιστεύω, ήταν φυσικό και αναμενόμενο. Τότε, όλοι οι κάποτε αδικημένοι, ίσως, εξ αιτίας της «μνημειώδους» μνησικακίας της αυτοκράτειρας, οι μακροχρόνιοι εχθροί της και κυρίως οι μισητοί της οπαδοί των Πρασίνων, με την ευκαιρία του τέλους της «τρομερής», κατά τον βυζαντινολόγο, διώκτριάς τους, θέλησαν να αποκατασταθούν ή να αντεκδικηθούν.⁷

³C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. V, σ. 178-180.

⁴C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. V, σ. 179.

⁵C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. V, σσ. 179-180.

⁶C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. V, σσ. 180.

⁷Στο σημείο αυτό ο C. Diehl μας παραπέμπει στις ήδη προαναφερόμενες περιπτώσεις του ανηψιού του Ιουστίνου, Γερμανού και της οικογένειάς του, του Ιωάννη Καπαδόκη, του Αρταβάνη και άλλων: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. V, σσ. 180-181.

Όμως, το σημαντικότερο όλων ήταν ότι με την απουσία, πλέον, επιβολής από την αυταρχική αυτοκράτεια και εκτός της πολιτικής αντίδρασης που δημιουργήθηκε με τον «χαμό» της, οι ορθόδοξοι πιστοί, φανατισμένοι όσο ποτέ, σύμφωνα πάντα με τον C. Diehl, επέμεναν στην κάθαρση του «Ιερού Παλατίου» και και της Πόλης γενικά, από την «βέβηλη παρουσία» των ομόδοξων της Θεοδώρας, μονοφυσιτών, μοναχών και ιεραρχών. Εν τούτοις, κανένας από αυτούς, παρεμβαίνει και πάλι ο C. Diehl, δεν υπελόγησε τα βαθιά συναισθήματα και την «αιώνια» πίστη του Ιουστινιανού προς την νεκρή σύζυγό του. Τοιουτοτρόπως, μπορεί να αποκατεστήθηκε η θέση και υπόληψη κάποιων παλιών εχθρών της Θεοδώρας, αλλά ως προς τα θρησκευτικά ζητήματα, εκεί ο αυτοκράτορας ακολούθησε πιστά τη θέληση και τις «οδηγίες» της προσφιλούς του συντρόφου. Στα θρησκευτικά, ιδίως, θέματα ακολούθησε την «ειρηνευτική» της πολιτική και όχι μόνο δεν κατεδίωξε τους αιρετικούς, παρά αντίθετα διατήρησε φιλική σχέση με τους μονοφυσίτες ιεράρχες, Άνθιμο, Πέτρο και Θεοδόσιο.⁸

Σχετικά με τον θάνατο της Θεοδώρας, ο C. Diehl, με μια ιδιαίτερα λεπτομερή περιγραφή, μας μεταφέρει, τόσο στην ύστατη στιγμή μετάβασης της αυγούστας στην αιώνια της κατοικία, όσο και στον πολιτικό αλλά και θρησκευτικό απόηχο που άφησε η απώλειά της. Βέβαια, ο Γάλλος βυζαντινολόγος, στην όλη αυτή τελετουργική «αποθέωση» της κηδείας της Θεοδώρας, προσδίδει κάποια υπερβολή. Όμως, όπως ο ίδιος επεξηγεί, ένα τέτοιο φωτοστέφανο θα της άξιζε πραγματικά για τις μεγάλες πολιτικές της ικανότητες.⁹

3. 2 Κ. Θεοχάρους

Σύμφωνα με τον Κ. Θεοχάρους, αρκετό χρονικό διάστημα προ του θανάτου της Θεοδώρας, προηγήθηκαν πόνοι στο στομάχι της καθώς και μια γενική εξάντληση του οργανισμού της. Τότε η αυτοκράτεια και έχοντας μια άσχημη προαίσθηση, ζήτησε να της φέρουν έναν ηλικιωμένο μάντη ο οποίος, αν και με δισταγμό, της απεκάλυψε

⁸Εδώ ο C. Diehl αναφέρεται στην έκπληξη των παλατιανών όταν, στον αυτοκρατορικό γυναικωνίτη, ανεκάλυψαν κρυμένο τον πατριάρχη Άνθιμο που, χρόνια πριν, τον είχε κρύψει εκεί η νεκρή, πλέον, Θεοδώρα: βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. V, σ. 181.

⁹Βλ. C. Diehl, *Θεοδώρα*, μέρ. III, κεφ. V, σ. 182.

ότι έβλεπε στην παλάμη της όχι παραπάνω από δέκα «δεκαήμερα» ζωής.¹⁰ Έκτοτε η Θεοδώρα και ευελπιστώντας ίσως, σε κάποιο θαύμα, έγινε θρησκόληπτη, επισκεπτόταν μονές και εκκλησίες, δεν έλειπε από τη θεία λειτουργία και επί ώρες προσευχόταν στον Παντοδύναμο, ώστε να την αξιώσει να γίνει καλά και να αφιερωθεί στο έργο Του. Επιπλέον, ζήτησε σύγνομη από την παλιά φίλη της Αντωνίνα για το κακό που έκανε τόσο σε εκείνη όσο και στον σύζυγό της, στρατηγό Βελισσάριο, ενώ, ταυτόχρονα, με μεγάλες δωρεές σε ιδρύματα, προσπαθούσε να ανακουφίσει ηλικιωμένους, ασθενείς και να θρέψει απροστάτευτες γυναίκες και ορφανά. Επίσης, κάποια στιγμή, η ολοένα και πιο άρρωστη αυγούστα κάλεσε κοντά της τον πιστό της φίλο, μονοφυσίτη θεολόγο Μάρρα, ελπίζοντας πως ο «άγιος» εκείνος άνθρωπος, με τις δεήσεις του προς τον Θεό, θα την ανακούφιζε από τους πόνους και θα έδιωχνε μακριά της τον θάνατο. Όμως, κατά τον Κ. Θεοχάρους, η επιθανάτια στιγμή της Θεοδώρας πλησίαζε καθώς οι πόνοι της γίνονταν οξύτεροι και ανυπόφοροι και τα διάφορα «γιατρικά» και «μαντζούνια» των γιατρών δεν την ανακούφιζαν πια. Τελικά, η θλιβερή ημέρα έφθασε και η άρρωστη άνασσα, «εν μέσω» του θρήνου και της οδύνης του Ιουστινιανού, δεν επανέκαμψε από το τριήμερο κόμα που είχε περιπέσει και πέθανε. Το πνεύμα της παραδόθηκε στον Κύριο και εκείνη, μετά από την ταρίχευση, τον στολισμό και το προσκύνημά της στην Αγία Σοφία, οδηγήθηκε από τον «απαρηγόρητο» αυτοκράτορα, τους αξιωματούχους και τον λαό στην εκκλησία των Αγίων Αποστόλων. Εκεί, μέσα σε γενικό θρήνο και με τον Ιουστινιανό να κλαίει γοερά αποκαλώντας την «θείο δώρο του», η «θρυλική» Θεοδώρα μπήκε σε μια μαρμάρινη λάρνακα που αποτελούσε και το «στερνό της κλινάρι».¹¹

Ο Κ. Θεοχάρους, σε ευθυγράμμιση με τον C. Diehl, αποφαινεται και αυτός ότι, παρά τα ελαττώματα, τι μνησικακίες της και τα λάθη στα οποία περιέπεσε η Θεοδώρα, η είδηση του θανάτου της προκάλεσε την γενική οδύνη και άφησε ένα δυσαναπλήρωτο κενό στους υπηκόους της.¹²

¹⁰Κ. Θεοχάρους, *Αυγούστα Θεοδώρα*, μέρ. XI, κεφ. IV, σσ. 458-461.

¹¹Ο Κ. Θεοχάρους αναφέρει ότι, λόγω του θανάτου της Θεοδώρας, η αυτοκρατορία πένθησε τρεις ημέρες, ενώ, η Κωνσταντινούπολη σαράντα. Επίσης, στη Χαλκή Πύλη αναρτήθηκε ένα μακρύ λευκό πέπλο που έμεινε εκεί για όλο το έτος 548 μ. Χ.:βλ. Κ. Θεοχάρους, *Αυγούστα Θεοδώρα*, μέρ. XII, κεφ. V, σσ. 471-477.

¹²Κ. Θεοχάρους, *Αυγούστα Θεοδώρα*, μέρ. XI, κεφ. V, σσ. 476-477.

3. 3 P. Cezaretti

Κατά τον P. Cezaretti η Θεοδώρα δεν πρόλαβε να γεράσει διότι το καλοκαίρι του 547 μ. Χ., της εμφανίσθηκαν τα πρώτα συμπτώματα κάποιου, πιθανόν, κακοήθι όγκου, αδιευκρίνιστου για την εποχή. Τότε εκείνη, αγέρωχη και υπερήφανη, δεν άφησε να φανεί προς τα έξω κανένα σύμπτωμα και μάλιστα, σύμφωνα με τον Ιταλό ιστορικό, δέσμευσε γιατρούς και υπηρετικό προσωπικό με όρκους, ώστε να μη γίνει αντιληπτή η πάθησή της. Να μην αφήσει να βγει προς τα έξω κάτι που η ίδια, ίσως, ερμήνευσε ως «*θε½κό σημάδι*», την εκπλήρωση δηλαδή του τάματός της προς τον Θεό, όταν το 542 μ. Χ., περίπου, η ίδια του πρόσφερε τον εαυτό της προκειμένου να σωθεί ο Ιουστινιανός από βαρύτατη ασθένεια.¹³ Τελικά, η Θεοδώρα πέθανε ως κοινωνός της «*Μιας Εκκλησίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής*», στω½κή και δυνατή ακόμη και την «ύστατη στιγμή» της. Όσο για την επικήδεια τελετή που ακολούθησε, η περιγραφή της, παρόμοια σχεδόν με εκείνες του C. Diehl και του K. Θεοχάρους, ανέδειξε για μια επιπλέον φορά τα βαθιά αισθήματα αγάπης και αφοσίωσης του Ιουστινιανού προς τη σύζυγό του.¹⁴

Ο C. Diehl διατείνεται πως η Θεοδώρα πέθανε από μια επώδυνη μορφή καρκίνου, η οποία, αφού την ταλαιπώρησε αρκετά, κατόπιν επέτρεψε την αιώνια της ανάπαυση και την οδήγησε στην ύστατη κατοικία της, ακολουθούμενη από τους γόους του συζύγου της, αλλά και του απαρηγόρητου λαού της.

3. 4 Γ. Ρούσσο

Ο Γ. Ρούσσο αναφέρει ότι κάποια στιγμή και ενώ η Θεοδώρα βρισκόταν στον «*κολοφώνα της δόξας της*», την προσέβαλε μια άγνωστη για την εποχή ασθένεια. Τα συμπτώματά της ήταν οξείς πόνοι στο στήθος, που με το πέρασμα των ημερών γίνονταν συχνότεροι και τόσο έντονοι, ώστε, πολλές φορές η αυτοκράτειρα έχασε τις αισθήσεις της. Τότε όλοι ανησύχησαν και κυρίως η ίδια η Θεοδώρα, η οποία,

¹³Στο σημείο αυτό ο P. Cezaretti αναφέρεται στο 542 μ. Χ., περίπου, όταν ο Ιουστινιανός προσβλήθηκε από την φοβερή επιδημική ασθένεια της εποχής, την πανούκλα. Τότε η Θεοδώρα, όχι μόνο από στοργή στον σύζυγό της, αλλά και για πολλαπλούς λόγους, έταξε στον Θεό τη δική της ζωή αντί εκείνης του αυτοκράτορα: βλ. P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. XVI, σσ. 438-453.

¹⁴βλ. P. Cezaretti, *Θεοδώρα*, κεφ. XVI, σσ. 504-508, επίλ. σσ. 509-510 του ίδιου.

μάλιστα, σε κάποιο «προφητικό» της όνειρο, είδε να την τσιμπά ένα φίδι, γεγονός που το εξέλαβε ως προμήνυμα θανάτου. Τελικά, η αυτοκράτειρα, αφού πρώτα ζήτησε τη συγνώμη της παλιάς, πιστής και αδικημένης από την ίδια, φίλης της Αντωνίνας και έπειτα εκμυστηρεύτηκε τα κρίματά της στον Ιουστινιανό, λυτρωμένη πια, άφησε την τελευταία της πνοή, Με τη συνοδεία μάλιστα του αγαπημένου της συντρόφου και του λαού της, η Θεοδώρα οδηγήθηκε στην τελευταία της κατοικία, στον ναό των Αγίων Αποστόλων.¹⁵

Ο Γ. Ρούσσο, αποδίδοντας στη Θεοδώρα μια άγνωστη για την εποχή ασθένεια και, κατά τα άλλα, σύμφωνος με τους υπόλοιπους συγγραφείς της συγκεκριμένης μελέτης, αφιερώνει στην αυτοκράτειρα μια παρόμοια με τους άλλους συγκινητική περιγραφή και τελετουργία, αντάξια της αγάπης και του σεβασμού, τόσο του συζύγου όσο και του λαού της.

4. Συμπεράσματα

Σχετικά με τον θάνατο της Θεοδώρας, ενώ ο σύγχρονός της Προκόπιος αναφέρεται στο θέμα επιγραμματικά, αντίθετα, οι υπόλοιποι συγγραφείς της συγκεκριμένης μελέτης, όχι μόνο εμβαθύνουν στο κεφάλαιο, αλλά συγχρόνως εξηγούν τα αίτια και την εξέλιξη του πιθανού καρκίνου ή της κάποιας άλλης, άγνωστης, ασθένειας που ταλάνισε την αυτοκράτειρα και την οδήγησε στην αιώνια ανάπαυσή της. Επίσης, από τους ίδιους ιστορικούς και μυθιστοριογράφους, περιγράφεται η μεγαλοπρεπής κηδεία της μονάρχισσας, καθώς και ο θλιμμένος απόηχος, όσο και αντίκτυπος του «χαμού» της στον «προσφιλή» της βυζαντινό λαό.

¹⁵Γ. Ρούσσου, *Φλογισμένη Πορφύρα*, κεφ. CCV-CCXXXVIII, σσ. 480-507